

Posudek na dizertační práci Mgr. Barbory Štěpánkové *K funkci výrazů částicové povahy ve výstavbě textu, zejména k jejich roli v aktuálním členění*

Předloženo na: FF UK v Praze, Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Rok: 2013

Rozsah: 173 stran

Vedoucí práce: prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc.

Cílem práce Mgr. Barbory Štěpánkové je prozkoumat české částicové výrazy s tzv. aktualizací funkcí, jejich sémantiku, textové fungování a roli, kterou hrají v rámci aktuálního členění větného. Téma je v kontextu současného jazykovědného výzkumu aktuální, přičemž formulace jednoho z cílů práce (role částicových výrazů v aktuálním členění) odpovídá vynikající tradici české lingvistické školy.

V prvních kapitolách práce Mgr. Štěpánková vymezuje soubor jazykových exponentů, jimž se ve své práci hodlá věnovat. Podává kritický přehled recentní, převážně domácí bohemistické literatury, která se tématu věnuje, a na jejím základě pak přináší vlastní definiční kritéria pro třídu tzv. aktualizátorů: a) schopnost dosahu; b) schopnost zdůrazňovat, aktualizovat daný výraz; c) schopnost implikovat presupozici. V čtvrté kapitole pak tato kritéria postupně uplatňuje na „kandidáty na aktualizátory“, které získává z databází slovníkových, korpusových či jiných (monografických). Pokud jde o kritérium c), obsahuje výrazy „implikovat“ a „presupozice“. To jsou výrazy značně terminologicky vázané a je známo, že jejich pojetí se u různých autorů často i velmi výrazně liší. Mgr. Štěpánková na str. 28 uvádí stručné definice termínu implikace a presupozice. Termín presupozice chápe široce, pojem implikace pak definuje pomocí pojmu presupozice. Zdá se, že v práci pak užívá oba pojmy v dosti blízkém významu: odlišovala je důsledně či takové odlišení nebylo pro cíle práce relevantní a nutné? Jaké „typy“ významů byly aktualizátory implikovány (na str. 40 např. tvrdí, že „další část modifikačních částic sice implikuje určitou presupozici, avšak odlišnou od typu presupozice, kterou implikují aktualizátory“)?

Souhlasím s tvrzením Mgr. Štěpánkové, že tzv. rekurzivně odkazovací částice nemají zdůrazňovací funkci a rovněž sdílím její tvrzení ohledně dosahu těchto výrazů a jejich pozice ve větě. Názor Bedřichové 2008 se tak zdá být poněkud problematický.

5. kapitola práce je věnována sémantice aktualizátorů. Autorka vytváří tři významové skupiny, které pak dále člení na menší podskupiny sdílející stejné sémantické příznaky. Předpokladem této kapitoly je tvrzení na str. 55, že „i synsémantika nesou určitý lexikální význam“. S tímto tvrzením bezvýhradně souhlasím. Zamýšlela se Mgr. Štěpánková nad tím,

jak by bylo možné tento význam lingvisticky modelovat? Považuje aktualizátory za jazykové znaky?

Práce Mgr. Štěpánkové je bohemistická a jako taková vychází z jazykovědné tradice české bohemistiky. Přesto bych uvítal, kdyby alespoň stručně zmínila obecně-teoretické rámce, které jsou pro popis a analýzu těchto typů výrazů běžné v lingvistice světové (americké či západoevropské). Právě v debatě s těmito teoriemi by mohla lépe vyniknout relevance přístupu autorkou zvoleného.

Konkrétní analýzy významů jednotlivých aktualizátorů jsou velmi precizní. Ke stati mám následující dotazy/podněty:

str. 64-65 – výraz *naopak*: Je pro autorku definičním kritériem pro aktualizátory kontextová absence významu (ve smyslu explicitní textové sekvence), k němuž odkazuje (jejž implikuje) aktualizátor? Mně osobně se u výrazu *naopak* jeví jako velmi problematické jeho čistě „implikační“ užití, které je naproti tomu typické pro ostatní aktualizátory. Tento podnět souvisí s výše formulovaným dotazem na typ presupozic/implikací spojených s aktualizátory.

str. 66-68 – bylo by možné významy výrazů *minimálně/nanejmeně/nejméně/přinejmenším* dále odlišit? Zdá se, že např. *nejméně* a *přinejmenším* nejsou libovolně zaměnitelné (např. dosazení *nejméně* do příkladu 164 působí problemicky).

V 6. kapitole práce se autorka věnuje otázce umístění aktualizátorů ve větě včetně možností jejich dosahu. Zde uvádí četný korpusový materiál, na němž demonstruje jednotlivé možné distribuce aktualizátorů. Za dokumentačně zajímavé považuji výsledky korpusových dotazů z PDT, které ilustrují postavení aktualizátoru ve vztahu k aktuálnímu členění. Ukazuje se totiž, že ačkoli prototypickou pozicí pro aktualizátory je ohnisková část věty, běžně figurují i v části základové. Toto zjištění pak umožňuje autorce formulovat jeden z podstatných závěrů její práce: aktualizátory nelze chápat čistě jako rématizátory v tom smyslu, že by výraz, který se nachází v jejich dosahu, signalizovaly jako ohnisko (tzn. že by jej rématizovaly), ale že je nutno je chápat jako aktéry výpovědní dynamičnosti. Zde se nabízí otázka: označuje aktualizátor vždy nejdynamičtější prvek dané části věty (tedy nejdynamičtější část základu či nejdynamičtější část ohniska) ?

Výsledky korpusových dotazů (např. ty uvedené v kapitole 6.4.) lze považovat za přínosné pro lexikografická zpracování těchto jazykových prostředků.

Součástí práce je i představení výsledků ankety zaměřené na spontánní interpretace funkcí aktualizátorů „běžnými“ mluvčími. Anketa ukazuje jeden důležitý (a v podstatě známý) jev: výrazy typu částic (aktualizátory, modifikační částice, konektory) mají velmi jemnou sémantiku. Jestliže její přesná explicitace činí mluvčím velké problémy (viz neshody a váhání respondentů v jednotlivých odpovědích), v argumentačních strategiích každodenní komunikace přesto dokážou tuto sémantiku beze zbytku exploatovat se všemi nuancemi, které užití těchto výrazů v kontextu dovoluje. Svědčí to o specifikách lidských kognitivních schopností, jež je velmi obtížné strojově simulovat. Právě částice (a jim podobné výrazy) představují velké úskalí pro teorii a praxi umělé inteligence.

Závěrem: práci Mgr. Barbory Štěpánkové hodnotím jako velmi kvalitní jak po stránce metodologické, tak po stránce věcné. Je tak nepochybně přínosem pro poznání fungování aktualizátorů, a to nejen na úrovni teoretické, ale i na úrovni aplikované: studie se stane cenným pramenem pro lexikografická zpracování těchto jazykových jednotek. Dizertační práci Mgr. Barbory Štěpánkové bez výhrad **doporučuji k obhajobě.**

V Českých Budějovicích, dne 29. 5. 2013

doc. PhDr. Ondřej Pešek, Ph.D.

